युवकभारती

इयत्ता १२ वी

साहित्यप्रकार - कथा

कथा म्हणजे काय

- ✍ मूलत: मानवाला आलेले **अनुभव गोष्टीरूपाने** इतरांसाठी मांडण्याचा प्रयत्न करतो.
- ✍ कथेला हजारो वर्षांची परंपरा आहे.
- ✍ कथा दोन रुपात समोर येते- १) मौखिक

  २) लिखित
- ✍ व्याख्या- **कमीत कमी पात्रे** आणि **कमीत कमी प्रसंग** वापरून थोड्या वेळात **परिणामकारकपणे सांगितलेली** व ऐकणाऱ्याच्या **मनावर एकच एक संस्कार करणारी हकीकत** म्हणजे कथा होय.

कथा-अध्ययनाची उद्दिष्ट्ये

‘कथा’या साहित्य प्रकाराची वैशिष्ट्ये

- ➢ कथा मनोरंजन करते
- ➢ कथेमुळे सुसंस्कार होतात.
- ➢ कथा वाचकांची उत्कंठा वाढवते.
- ➢ कथा एककेंद्री असते.
- ➢ कथा भूतकाळात लिहिली जाते.
- ➢ कथा जीवनवेध घेण्यास मदत करते.
- ➢ कथेचे सादरीकरण केले जाते.

कथेचे घटक

कथानक

¥ लेखकाला आलेला विशिष्ट अनुभव

¥ प्रसंग आणि व्यक्ती यांचे सखोल चिंतन यात असते

लेखकाचा दृष्टीकोन

¥ लेखकाचा विशिष्ट अनुभवाकडे पाहण्याचा विशिष्ट दृष्टीकोन दिसतो.

¥ अनुभव मांडण्याची वेगळीवेगळी मांडणी असते.

व्यक्तिचित्रण

¥ लेखकाचा दृष्टीकोन व्यक्त करणारी पात्रांची किंवा कथेतील व्यक्तींची योजना केलेली असते

निवेदन

¥ लेखकाचे प्रथमपुरुषी किंवा तृतीय पुरुषी निवेदन असते. कथा प्रवाही होण्यासाठी संवादांचा वापर केलेला असतो.

¥ पात्रांचे, घटनांचे वर्णन असते.

भाषा

¥ कथेची भाषा कथेतील पात्रांप्रमाणे असते.

¥ पात्रे शहरी, ग्रामीण, स्त्री, पुरुष, वयोगट, शिक्षित, अशिक्षित अशा वेगवेगळ्या सामजिक वर्गातील असतात त्याप्रमाणे कथेतील भाषेची योजना लेखक करत असतो.

¥ प्रतीके आणि प्रतिमांची योजना केलेली असते.

कथालेखनाचे तंत्र

आकर्षक प्रारंभ → कथेच्या मध्यावर गुंतागुंत → निरगाठ → विस्मयकारक घटनांनी उकल → उत्कंठावर्धक शेवट

ढोबळमानाने कथेच्या मध्यवर्ती कल्पनेचे प्रकार

व्यक्तिकेंद्रित

- व्यक्तीवैशिष्ट्ये, व्यक्तींची विचारप्रक्रिया, मनोविश्लेषण, भावविश्व
- व्यक्तींचे जीवनदर्शन, त्यांच्या जाणीवा यांच्या चित्रणावर भर दिलेला असतो.

घटनाकेंद्रित

- घटनेवर भर दिलेला असतो. घटनांमागील जीवनप्रणाली, घटनेची विशिष्टता यांच्या चित्रणावर भर दिलेला असतो.
- उदा. हुंडाबळी, स्त्रीभ्रूणहत्या, वगैरे

वातावरणकेंद्रित

- वातावरणाच्या चित्रणावर भर दिला जातो. ग्रामीण वातावरण, सामजिक परंपरा, जाचक रूढी, निसर्ग यांच्या चित्रणावर भर दिला जातो.
- उदा. – स्त्रीशिक्षण, जाती- धर्मातील संघर्ष, ग्रामीण- शहरी संघर्ष , कामगार –मालक संघर्ष वगैरे

कथेचे उपप्रकार

विषयानुसार (Theme)	स्वरुपानुसार (Type)	आशयानुसार (Contain)
ऐतिहासिक	स्फुट कथा	गुढकथा
पौराणिक	रूपककथा	भयकथा
सामाजिक	लघुकथा	रहस्यकथा
अद्भुतरम्य	दीर्घकथा	कौटुंबिक कथा
विज्ञानकथा	अति लघुकथा	नीतिकथा, बोधकथा
		विनोदीकथा

मराठी कथेचा विकसित प्रवास

गोष्ट (१९२०च्या आधी) → लघुकथा (१०२० ते १९४५) → नवकथा (१९४५ ते १९७५) → आधुनिक कथा (१९७५पासून पुढे)

मराठी कथेची वाटचाल

१८९० कथेची सुरुवात

कथेचे स्वरूप- स्फुट गोष्टी	मानवी सुख-दुःख, घटनाप्रधानता	भावनाप्रधानता,वास्तवता	बोधप्रद दृष्टीकोन

↓

१९१० - १९२६

कथेचे स्वरूप- सामाजिक समस्यात्मक, मनोरंजनात्मक	प्रेम, कलह,विधवा विवाह, बालविधवा,हुंडाबळी

१९९० नंतरच्या कथा

कथेसाठी अधिक मुक्त विषय , मांडणीतले स्वातंत्र्य, भाषांतरित कथांचे दालन खुले,

वातावरण बदलाचा अतोनात वाढलेला वेग, खासगीकरण, उदारीकरण, जागतिकीकरण माहिती तंत्रज्ञानाचा स्फोट,

वस्तूंचे, सेवांचे, जीवनपद्धतीचे, सांस्कृतिक जीवन-संचिताचे बाजारीकरण

भ्रष्टाचार, सत्ताकारण, बेरोजगारी, शेतकऱ्याच्या समस्या व आत्महत्या, ढासळती मूल्यव्यवस्था, कुटुंबव्यवस्था, व्यक्तीकेंद्रियता,शोषणाच्या नव्या रिती, बदलते वर्तमान

कथेचे तात्पर्य

- मानवी सुख दुःखाचे, आशा- अपेक्षांचे विविध भावानुभव समजून घेणे.
- मानवी मूल्ये, सामजिक मूल्ये, राष्ट्रीय मूल्ये अबाधित ठेवणे, त्यांचे महत्त्व अधोरेखित करणे.
- पात्रे, भावविश्व घटना, वातावरण यांच्या आतील वेगवेगळया पैलूंवर प्रकाश टाकणे.
- समाजमनाचा , व्यक्तीमनाचा मनोविश्लेषणात्मक मागोवा घेणे.
- काही ठिकाणी समाजमन तयार करणे.
- समाजातील अनिष्ट गोष्टींवर वैचारिक ताकदीनिशी प्रहार करणे.
- उपरोध ,उपहास यांचा वापर करून समाजातील चैतन्यहीनता, भकासपणा अधोरेखित करणे.